

Nr 32.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i militära rättegångslagen den 30 juni 1948 (nr 472), m. m., jämte i ämnet väckt motion, dels ock Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 14 § lagen den 30 juni 1948 (nr 449) om disciplinstraff för krigsmän och lag angående ändrad lydelse av 66, 68 och 69 §§ militära rättegångslagen den 30 juni 1948 (nr 472).

Genom en den 18 februari 1949 dagtecknad proposition, nr 98, har Kungl. Maj:t under återopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till

1) lag om ändring i militära rättegångslagen den 30 juni 1948 (nr 472); samt

2) lag angående ändring i lagen den 30 juni 1948 (nr 450) om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig.

Vidare har Kungl. Maj:t genom en den 4 mars 1949 dagtecknad proposition, nr 104, under återopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga vid denna proposition fogade förslag till

1) lag angående ändrad lydelse av 14 § lagen den 30 juni 1948 (nr 449) om disciplinstraff för krigsmän; och

2) lag angående ändrad lydelse av 66, 68 och 69 §§ militära rättegångslagen den 30 juni 1948 (nr 472).

Båda propositionerna ha hänvisats till lagutskott och behandlats av första lagutskottet.

I samband härmed har utskottet förehaft en av herr *Johansson* i Stockholm i anledning av propositionen nr 98 inom andra kammaren väckt motion, nr 330.

I nämnda motion föreslås, »att riksdagen måtte besluta avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 98 i vad den avser förslag till lag angående ändring i lagen den 30 juni 1948 om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig».

Beträffande de skäl, som återopats till stöd för de genom propositionerna framlagda lagförslagen, ävensom i fråga om de skäl, motionären andragit till stöd för sitt yrkande, får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till propositionerna och motionen.

Propositionernas huvudsakliga innehåll.

De ändringar, som i *propositionen nr 98* föreslås i militära rättegångslagen, åsyfta främst att, därest avdelning av krigsmakten blivit innesluten av fienden eller eljest försatts i avskilt läge, krigsrätt vid avdelningen skall kunna inrättas av militärbefälet. Om sådan krigsrätt skall gälla i stort sett detsamma som om andra krigsrätter.

Förslaget angående ändring i lagen om dödsstraff i samma proposition innebär, att i särskilt allvarliga lägen under krig militär myndighet skall kunna inrätta ståndrätt för behandling av brott som kan förskylla sådant straff. Som villkor härför skall bl. a. gälla, att den brottslige gripits på bar gärning och att behandling av målet i vanlig ordning ej kan avvaktas utan synnerlig fara för krigslydnadens eller motståndsviljans upprätthållande eller eljest för krigsföretags framgång, militäravdelnings säkerhet eller rikets väl. Även i övrigt ansluta de föreslagna bestämmelserna om ståndrätt nära till tidigare stadganden i ämnet.

Före den 1 januari 1949 gällde i fråga om sådana vapenfria värnpliktiga, som tjänstgjorde utom krigsmakten, att vederbörande civile arbetschef ägde meddela dem tillrättavisning för vissa mindre förseelser. Den nya militära straff- och processlagstiftning, som trädde ikraft nämnda dag, innehåller emellertid inga föreskrifter härom. I *propositionen nr 104* föreslås nu återinförande av dylika bestämmelser.

Proposition nr 98.

Inledning.

Vid antagandet av den nya straff- och processlagstiftning för krigsmakten som trädde i kraft den 1 januari 1949 lämnades vissa frågor angående straffs ådömande och verkställande under extraordinära förhållanden i krig tills vidare öppna i avvidan på närmare utredning. För att i egenskap av sakkunniga biträda med sådan utredning tillkallades därför dåvarande militieombudsmannen, numera justitierådet N. I. Regner, tillika ordförande, ledamoten av riksdagens andra kammare, fattigvårdskonsulenten V. V. Hedlund, dåvarande majoren, numera överstelöjtnanten vid försvarsstaben H. J. Leche och dåvarande byråchefen för lagärenden i justitiedepartementet, numera tillförordnade rättsavdelningschefen i jordbruksdepartementet S. J. M. Strömberg. Dessa sakkunniga ha den 31 juli 1948 avlämnat *betänkande med förslag till lagar om ändring i militära rättegångslagen den 30 juni 1948 (nr 472) och lagen samma dag (nr 450) om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig.*

I anslutning till erhållna direktiv ha de sakkunniga uppdelat sitt betänkande i tre olika avsnitt, ett om krigsrätt vid avskild avdelning, ett om verkställighet i vissa fall av ådömda bestraffningar och slutligen ett om ståndrätt.

Efter remiss ha *ytttranden* över betänkandet avgivits av justitiekanslers-ämbetet, riksåklagarämbetet, krigshovrätten, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Kronobergs samt Göteborgs och Bohus län, överbefälhavaren, försvarsgrenscheferna, Föreningen Sveriges krigsdomare och auditörer, Sveriges advokatsamfund, Svenska officersförbundet, Svenska underofficersförbundet, Centralstyrelsen för de svenska reservofficersförbunden och Svenska reservunderofficersförbundet. Tillfälle att yttra sig har dessutom beretts Föreningen Sveriges krigsfiskaler, Landsorganisationen och Värnpliktiga officerares riksförbund, vilka emellertid ej inkommit med svar, samt Försvarsväsendets underbefälsförbund, som förklarar sig sakna anledning att göra något uttalande.

Förslaget till lag om ändring i militära rättegångslagen.

86 §.

Om *förvarsarrest* stadgas i 30 § militära rättegångslagen att förman äger förordna att underlydande skall tagas i förvarsarrest, dels om den underlydande begått förseelse av svårare beskaffenhet och det för krigslydnadens upprätthållande finnes vara av synnerlig vikt att han ej lämnas på fri fot, och dels om han gjort sig skyldig till rymning och det skäligen kan befaras att han ånyo avviker. Därest målet mot den arresterade ej avgöres disciplinärt utan hänskjutes till åklagare för prövning i rättegång, är åklagaren enligt 85 § skyldig att inom viss kort tid underställa domstolen frågan, huruvida arresten skall bestå. Beslutar rätten att arresten skall bestå, skall det enligt 86 § anses som om den arresterade vore häktad.

De sakkunniga ha funnit det i någon mån tveksamt, huruvida sistnämnda föreskrift medförde befogenhet att i annat fall än då skäl till egentlig häktning vore för handen låta frihetsberövandet fortvara även i avvaktan på laga-krafttagande dom. De ha därför föreslagit att till 86 § skall göras ett tillägg, varigenom domstolen uttryckligen berättigas att, om den arresterade dömes till annan påföljd än böter eller disciplinstraff, enligt de i 30 § angivna grunderna pröva, huruvida han skall i förvarsarrest avbida att domen vinner laga kraft.

Därest detta förslag genomfördes vore det enligt de sakkunnigas mening icke erforderligt att av hänsyn till risken för avbrott i förbindelserna mellan underrätt och hovrätt medgiva omedelbar verkställighet av underrätts dom i större omfattning än som redan skett. I den mån olägenheter för disciplinen befarades uppkomma till följd av att verkställigheten fördröjdes genom avbrottet, kunde dessa då alltid undvikas genom att den dömde hölles i häkte eller förvarsarrest. Visserligen kunde det i så fall inträffa att den dömde på grund av avbrottet finge sitta häktad eller arresterad under längre tid än eljest. I allmänhet syntes dock hovrätten genom avräkning å häktnings- eller arresttiden kunna tillse att han ej därigenom lede något förfång.

Föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg, har tillstyrkt ett tillägg till ifrågakavande paragraf av det innehåll de sakkunniga föreslagit.

107 §.

Rörande principfrågan om krigsrätt vid avskild avdelning av krigsmakten har föredragande departementschefen anfört bl. a. följande:

»Ej minst de senare årens erfarenheter ha visat, att i ett rörligt krig en truppavdelning lätt kan bli innesluten av fienden eller på annat sätt skild från förbindelse med krigsmaktens huvudstyrka. Det lär i dylikt fall endast sällan komma att inträffa, att den krigsrätt varunder avdelningen hör befinner sig på platsen. Och även om så är fallet, kan krigsrätten komma att försättas ur funktion, t. ex. genom att krigsdomaren såras eller dödas. Därest en avdelning sålunda kommer att sakna tillgång till en domstol som kan upptaga vid avdelningen förekommande brottmål, kan detta uppenbarligen medföra betydande vådor för krigslydnaden och även andra olägenheter, särskilt om förhållandet består under någon längre tid. Oftast torde visserligen dessa svårigheter kunna undanröjas genom att Kungl. Maj:t på begäran inrättar ny krigsrätt vid avdelningen. Såsom de sakkunniga framhållit måste man emellertid räkna med att stundom även förbindelserna med Kungl. Maj:t kunna vara brutna. Det lär därför vara nödvändigt att för dylika fall tillerkänna militärbefälet befogenhet att på egen hand låta inrätta krigsrätt och meddela i samband därmed erforderliga förordnanden. På motsvarande sätt bör, om krigsrätt finnes men blivit funktionsoduglig eller icke är behörig för samtliga i avdelningen ingående styrkor, vederbörande militäre chef kunna, i avvaktan på kontakt med behörig central myndighet, själv vidtaga därav påkallade åtgärder. I likhet med remissinstanserna tillstyrker jag därför de sakkunnigas förslag, att till militära rättegångslagen skall fogas en ny paragraf av förut angiven innebörd. Dess tillämplighet bör, i enlighet med vad de sakkunniga föreslagit, begränsas till tid då riket är i krig.»

Lagförslaget har av *lagrådet* lämnats utan erinran.

Förslaget till lag angående ändring i lagen om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig.

I *lagen den 23 oktober 1914 om krigsdomstolar och rättegången därstädes*, som numera ersatts av militära rättegångslagen, fanns ett 15 kap., som handlade om ståndrätt.

Ståndrätt fick enligt 83 § nämnda lag inrättas av högste befälhavaren på stället, om brott, som var belagt med dödsstraff, förövats vid trupp, som var i fält eller å fartyg som för krigsföretag var statt på sjötåg eller i belägrad fästning, och våda för krigslydnaden eller för krigsmaktens, fartygets eller fästningens säkerhet var att befara, såvida ej den brottslige utan uppskov befordrades till straff. En ytterligare förutsättning var emellertid att den brottslige gripits på bar gärning. Dessutom krävdes att befälhavaren

hade oinskränkt disciplinär bestraffningsrätt över underlydande (jfr 191—193 §§ strafflagen för krigsmakten den 23 oktober 1914) eller var kommandant i fästningen. Angående ståndrätts sammansättning stadgades i samma paragraf, att ordförande skulle vara högste befälhavarens näste man i befälet. Till ledamöter förordnades två officerare av minst kaptens grad, två löjtnanter »eller underlöjtnanter», två underofficerare och tre av manskapet ävensom en fältkrigsdomare.

I *krigsdomstolsutredningens* betänkande angående revision av det militära rättegångsväsendet (SOU 1946:91) uttalades, att några bestämmelser om en mot ståndrätten svarande extraordinär krigsdomstol ej syntes böra upptagas i den nya lagstiftningen. Såsom skäl härför anförde utredningen — efter en redogörelse för de väsentliga bestämmelserna om ståndrätt — följande.

Av den lämnade redogörelsen torde framgå, att en anordning med dylika domstolar icke väl överensstämmer med de krav som uppställas på nutida rättsskipning. En extra ordinär krigsdomstol motsvarande ståndrätt torde icke bättre än de föreslagna krigsrätterna tillgodose det särskilda behov av snabbhet i rättsskipningen som kan föreligga i de situationer, då enligt den nuvarande ordningen ståndrätt må inrättas. Sålunda är att märka att den nuvarande ståndrätten icke kan träda i funktion förrän fältkrigsdomare tillkallats för att inträda såsom civil ledamot. Icke heller från annan synpunkt torde hänsynen till krigslydnaden eller säkerheten inom krigsmakten eller vederbörande avdelning därav kräva ett bibehållande av ståndrättsförfarandet.

Vid *militära rättegångslagens antagande* lämnades tills vidare öppet, huruvida det alltjämt borde beredas utväg att genom ståndrättsförfarande eller annan särskild anordning snabbt åstadkomma en verkställbar dom mot den, som genom grovt brott under allvarliga förhållanden gjort sig förfallen till dödsstraff.

De sakkunniga anföra rörande huvudfrågan i sitt betänkande, att det knappast syntes kunna förnekas att under krig kunde uppkomma situationer där det framstode såsom ett oavvisligt krav att dödsstraff kunde gå i verkställighet med den största skyndsamhet. Det kunde exempelvis vara fråga om någon som genom spioneri för fienden eller sabotagedåd förorsakat att truppavdelning nedgjorts eller utsatt krigsmakten eller landet för allvarlig fara i ett särskilt beträngt läge. Önskemålet att i sådant fall kunna verkställa dödsstraff utan uppskov motiverades främst av behovet av snabba åtgärder i avskräckningssyfte och grundade sig på samhällets nödvärnsrätt i farofyllt läge. Enligt de sakkunnigas mening föreläge i dylikt fall risk att — om ej lagliga former för utövandet av nödvärnsrätten tillskapades — militärbefälet under förhållandenas tryck toge saken i egen hand. Möjligheten att använda de vanliga rättsinstanserna kunde också vara utesluten och svårigheter föreligga att under mer än helt kort tid på ett betryggande sätt omhändertaga dessa för riket farliga brottslingar. Det finge dessutom beaktas, att behovet av särskilda garantier mot förhastande i fråga

om tillämpningen av dödsstraff måste framstå såsom mindre än eljest, när förhållandena vore sådana att många oförvitliga människor löpte överhängande fara för sitt liv.

Av sålunda angivna skäl ha de sakkunniga funnit motiverat att åtgärder vidtoges för att under särskilt svåra förhållanden medgiva skyndsam handläggning och verkställighet. De ha samtidigt framhållit, att frågan härom ej vore begränsad till fall, då brott som kunde förskylla dödsstraff förövats av krigsman. Liksom för närvarande även civila kunde ställas inför ståndrätt, borde de nya bestämmelserna avse både militära och civila brottmål.

Bland remissinstanserna har endast styrelsen för *Sveriges advokatsamfund* intagit en i vissa stycken avvisande hållning. Styrelsen har — dock utan att formligen avstyrka förslaget — funnit det kunna starkt ifrågasättas, om ståndrätter verkligen alltjämt borde få förekomma. Till utveckling av sin ståndpunkt har styrelsen anfört bl. a. följande.

Extraordinära domstolar vore enligt styrelsens mening i och för sig av ondo. Därtill komme att reglerna om ståndrätts sammansättning och om förfarandet i övrigt icke utgjorde någon garanti för att den tilltalades behov av rättsskydd bleve tillgodosett. De föreslagna bestämmelserna innebure sålunda, att en rättegång som gällde en människas liv kunde komma att handläggas av en domstol med en kapten som ordförande och åtta militära ledamöter, samtliga nio utsedda av en major. Styrelsen funne icke de i betänkandet angivna skälen för bibehållande av ståndrättsförfarandet fullt övertygande. Svårigheterna att utan dröjsmål anlita de vanliga rättsinstanserna och att i avvaktan på tillfälle därtill omhändertaga den misstänkte på ett betryggande sätt syntes knappast utgöra tillräcklig anledning att tillgripa ett summariskt förfarande, då fråga vore om en så allvarlig påföljd som att beröva en människa livet. Större tyngd hade måhända argumentet att man genom bibehållandet av ståndrätterna skulle kunna förekomma åtgärder vid sidan av lagen. Enligt styrelsens mening hade man emellertid anledning antaga, att även om ståndrätter icke funnes, den hos svenska folket djupt rotade respekten för lagbunden ordning komme att föranleda att jämväl mycket allvarliga brott i utsatta lägen bleve överlämnade till domstolsbehandling. Och å andra sidan vore det knappast att förvänta, att möjligheten att anlita ståndrättsförfarande skulle utesluta att övergrepp beginges under inflytande av krigspsykosen. Slutligen ville styrelsen framhålla, att blotta förekomsten av en lagstiftning om ståndrätt kunde medföra att i ett upprört läge även andra extraordinära domstolar inrättades — kanske av tillfälliga makthavare — och finge sin motivering genom jämförelser med ståndrätterna.

Såväl *krigshovrätten* som *skånska hovrätten* och *hovrätten för Västra Sverige* ha biträtt de sakkunnigas ståndpunkt.

Föredragande departementschefen har för sitt vidkommande bl. a. anfört följande:

»Ett huvudskäl för att dödsstraffet ej avskaffats även i krigstid har varit, att man ansett sig icke kunna undvara dess avskräckande verkan. I ett allvarligt krigsläge, då lojala medborgare äro utsatta för överhängande livsfara förlora de vanliga frihetsstraffen mycket av sin hotande karaktär.

Särskilt i vissa situationer kan det från denna synpunkt också vara angeläget att icke alltför lång tid förflyter mellan brottet och bestraffningen. Om t. ex. vid ett förband i stridszonen någon ertappas i färd med att sända radiomeddelanden till fienden eller söka anstifta myteri, kan det sålunda vara av stor betydelse för andan inom förbandet att han med minsta möjliga dröjsmål befordras till straff. Drar provningen ut på tiden, kommer den slutliga utgången måhända aldrig till truppens kännedom. Och den omedelbart synliga påföljden — gärningsmannens omhändertagande i fängsligt förvar — kan i jämförelse med de övrigas farofyllda belägenhet närmast komma att te sig som en förmån för den brottslige. Läget kan för övrigt också vara sådant, att möjligheter till dylikt omhändertagande i be-tryggande former föreligga endast under mycket begränsad tid. Därest strids-handlingarna tvinga till hastiga förflyttningar, medför detta uppenbarligen en betydande risk för att den brottslige får tillfälle att undkomma. Det ligger då nära till hands att han flyr till fienden och där fortsätter sin brottsliga verksamhet genom att tillhandagå med upplysningar som kunna bli av förödande verkan för försvaret. Om lagen ej möjliggör skyndsam exe-kution, måste man i sådana och likartade fall uppenbarligen räkna med att det ansvariga militärbefälet finner det nödvändigt att utan stöd av lag såsom en nödvärnsrätt taga saken i egna händer. Det måste, såsom krigs-hovrätten framhållit, betraktas som en angelägen samhällsuppgift att så-vitt möjligt förhindra en dylik utveckling genom att tillskapa ett lagligt förfarande, även om detta måste bli extraordinärt och behäftat med vissa brister.

På grund av det sålunda anförda bör man enligt min uppfattning tillse att dom å dödsstraff i särskilt allvarliga lägen skall kunna lagligen verk-ställas utan uppskov. Av den redogörelse jag tidigare lämnat har framgått, att man i utlandet allmänt vidtagit anordningar i sådant syfte. Tydligt är också, såsom de sakkunniga framhållit, att betänkligheterna häremot måste bli mindre än eljest, när förhållandena äro sådana att alla i den brottsliges närmaste omgivning äro utsatta för fara att inom kort förlora livet.

Jag delar även de sakkunnigas uppfattning att det föreliggande spörs-målet ej lämpligen bör lösas genom att de vanliga domstolarna erhålla be-fogenhet att förordna om omedelbar verkställighet av ådömt dödsstraff. En föreskrift härom skulle, med hänsyn till svårigheterna att under sådana omständigheter som nu äro i fråga tillräckligt snabbt få till stånd en rättegång vid allmän underrätt, i praktiken få betydelse egentligen endast för krigsrätternas del. Dessa äro emellertid icke behöriga att upptaga åtal mot möjligen uppträdande civila förrädare eller sabotörer. Dessutom möta, så-som de sakkunniga framhållit, betänkligheter mot att överlämna den slut-liga bestämmanderätten över en människas liv till domstolar med så rela-tivt begränsat antal ledamöter som krigsrätterna. Enligt min åsikt tala följaktligen övervägande skäl för att ständrättsinstitutet bibehålles. Visser-ligen är, såsom från flera håll erinrats, ständrättsförfarandet behäftat med brister, men med hänsyn till att här är fråga om att legalisera en samhälle-

lig nödvärnsrätt i en mycket allvarlig situation synes det mig likväl kunna godtagas. Jag vill i detta sammanhang också framhålla, att om krigsrätt finnes tillgänglig, komma enligt de sakkunnigas förslag samtliga krigsrättsledamöter att ingå i ståndrätten.

Bestämmelserna om ståndrätt torde, såsom de sakkunniga föreslagit, lämpligen böra upptagas i lagen om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig.»

Lagrådet och dess enskilda ledamöter ha gjort erinringar mot enstaka punkter i förslaget, vilka departementschefen delvis beaktat.

4 §.

Föredragande departementschefen har beträffande denna paragraf framhållit i huvudsak följande:

»I likhet med justitiekanslersämbetet och hovrätten för Västra Sverige anser jag emellertid, att förutsättningarna för inrättande av ståndrätt i de sakkunnigas förslag angivits på ett alltför obestämt sätt. Ståndrättsförfarande bör enligt min mening icke få tillgripas annat än då fråga är om brott som begåtts på eller i närheten av plats där stridshandlingar pågå. För att tydligare utmärka detta synes föreskriften att brottet skall ha förövats 'i samband med krigföringen' böra utbytas mot bestämmelse att det skall ha skett 'i samband med visst krigsföretag'. Till krigsföretag böra uppenbarligen hänföras såväl offensiva som defensiva operationer. Jag finner vidare önskvärt att det starkare än som skett i förslaget betonas, att prövning vid ståndrätt är att anse som en nödfallsåtgärd. I enlighet härmed synes i lagen böra angivas att denna utväg må anlitas endast om behandling av målet i vanlig ordning ej kan avvaktas utan synnerlig fara för krigslydnadens eller motståndsviljans upprätthållande eller eljest för krigsföretags framgång, militäravdelnings säkerhet eller rikets väl. Dessutom torde, liksom nu, böra stadgas att ståndrätt ej må tillsättas i annat fall än då den brottslige träffats på bar gärning. Därigenom minskas i icke ringa mån faran för oriktiga domar.

Behörighet att tillsätta ståndrätt bör tydligen ej överlämnas åt annan än den som med hänsyn till ålder och ställning kan antagas besitta erforderlig livserfarenhet och mognad i omdömet. På grund härav torde det icke vara tillrådligt att frångå det av de sakkunniga framlagda förslaget att för sådan behörighet skall krävas lägst regementsofficers grad. Jag finner mig således icke kunna biträda de i vissa remissyttranden framförda önskemålen att, oavsett graden, ståndrätt skall få tillsättas av envar som för befäl över minst bataljon eller motsvarande avdelning. På denna punkt synes det knappast vara möjligt att åstadkomma en i allo tillfredsställande lösning. Man nödgas begränsa sig till att söka få till stånd en skälig avvägning.»

11 §.

Enligt *de sakkunnigas* förslag skulle ståndrätt bestå av ordförande och åtta ledamöter. Ståndrätten skulle få meddela dom allenast om den funne,

dels att den tilltalade uppenbarligen förövat gärningen och därför förskyllde dödsstraff, dels ock att det vore nödigt att dödsstraffet skyndsamt verkställdes. I vardera av dessa båda frågor skulle verkställas särskild omröstning, och som villkor för den tilltalades dömande hade uppställts, att ordföranden och minst sju av ledamöterna vore ense samt besvarat båda frågorna jakande. Skulle den sålunda föreskrivna majoriteten ej uppnås, kunde alltså någon dom över huvud icke meddelas, och den vid ståndrätten företagna prövningen utgjorde ej hinder för att frågan om ansvar å den tilltalade sedermera i hela dess vidd upptoges av domstol som enligt vanliga regler vore behörig.

Med avseende å omröstningsreglerna har *riksåklagarämbetet* uttalat, att enhällighet borde fordras för fällande dom. *Skånska hovrätten* har ansett, att krav på enhällighet borde uppställas i sådana fall, då ingen lagfaren ledamot funnes i ståndrätten.

Föredragande departementschefen delade de sakkunnigas uppfattning att ståndrätt, liksom hittills, icke borde kunna ådöma annat straff än dödsstraff samt att detta borde ske endast därest ståndrätten tillika funne, att förhållandena nödvändiggjorde omedelbar verkställighet. I sistnämnda hänseende borde prövningen tydligen ske efter samma grunder som då fråga vore om tillsättande av ståndrätt. Därest förutsättningarna härför bestämdes i enlighet med vad förut föreslagits, skulle följaktligen lagtexten på nu ifrågavarande punkt givas den avfattningen, att ståndrätt finge meddela dom allenast om den funne uppenbart, dels att den tilltalade förövat gärningen och förskyllde dödsstraff därför, dels ock att uppskov med dödsstraffets verkställande skulle medföra synnerlig fara för krigslydnadens eller motståndsviljans upprätthållande eller eljest för krigsföretags framgång, militäravdelnings säkerhet eller rikets väl. Såsom de sakkunniga föreslagit borde särskild omröstning verkställas i vardera av dessa frågor.

Departementschefen erinrade vidare om att i vissa remissyttranden anförts, att enhällighet borde krävas för fällande dom. Härtill genmälde departementschefen, att därest antalet domare på sätt här förordats bibehölles vid elva borde det liksom hittills vara tillräckligt med kvalificerad majoritet. I sådant hänseende borde stadgas att ordföranden och minst åtta av ledamöterna skulle vara ense samt ha besvarat båda frågorna jakande.

Proposition nr 104.

I skrivelse den 17 december 1948 har *militieombudsmannen* hemställt, att Kungl. Maj:t ville taga under övervägande vissa i skrivelsen framförda spörsmål om befogenhet för civil arbetschef att i vissa fall ålägga underställd vapenfri värnpliktig tillrättavisning.

Yttranden över skrivelsen ha efter remiss avgivits av justitiekanslersämbetet, krigshovrätten, överbefälhavaren, chefen för armén, vattenfallsstyrelsen, domänstyrelsen, civilförsvarsstyrelsen samt styrelsen för Föreningen Sveriges krigsdomare och auditörer.

Föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg, har rörande denna fråga anfört bl. a. följande.

»Enligt 14 § första stycket lagen den 30 juni 1948 om disciplinstraff för krigsmän må för mindre förseelser av beskaffenhet att straff därför kan åläggas i disciplinmål, i stället för disciplinär bestraffning åläggas tillrättavisning i form av varning, extratjänst, utgångsförbud eller landgångsförbud. För att straff skall kunna åläggas i disciplinmål förutsättes i princip, att den felande står under militärt befäl (8 § militära rättegångslagen). Beträffande de s. k. vapenfria värnpliktiga är detta emellertid oftast icke fallet. Endast omkring en tredjedel av denna kategori fullgör sin tjänstgöring inom krigsmakten, nämligen i expeditions-, yrkes- och handräckningstjänst eller i sjukvårdstjänst. Övriga vapenfria värnpliktiga, vilka till skillnad mot de nyss nämnda vägra att bära uniform, sysselsätts utom krigsmakten, närmare bestämt i civilförsvars- och arbetstjänst. De stå alltså icke under militärt befäl utan äro underställda civilförsvars-, brand- eller arbetschef.

Såsom militieombudsmannen framhållit, äro de vapenfria värnpliktiga numera att anse som krigsmän. Detta innebär, att sådana vapenfria värnpliktiga som stå under militärt befäl kunna bli ålagda tillrättavisning enligt samma regler som gälla för andra krigsmän. Med avseende å övriga vapenfria värnpliktiga föreligga däremot, till skillnad mot vad som varit fallet före den nya militära strafflagstiftningens ikraftträdande, icke längre någon befogenhet för civil arbetschef att meddela tillrättavisning. På de skäl som anförts av militieombudsmannen och understrukits i remissyttrandena synes en sådan befogenhet böra snarast återinföras. Jag vill därför tillstyrka, att det av militieombudsmannen framlagda förslaget genomföres med verkan från och med dagen efter den då de i ämnet erforderliga lagarna utkommit från trycket i Svensk författningssamling.»

Vad angår den lagtekniska utformningen har departementschefen förordat, att de materiella bestämmelserna angående tillrättavisningsrätten skola inflyta i lagen om disciplinstraff för krigsmän och övriga bestämmelser i militära rättegångslagen.

Lagrådet har lämnat lagförslagen utan erinran.

Utskottet.

Proposition nr 98.

Då den militära rättegångslagen behandlades vid 1948 års riksdag, förutsettes att vissa frågor, som sammanhånga med den militära rättsskipningen under vissa extrema krigsförhållanden, skulle senare upptagas till behandling. Den lagstiftning, som då antogs, var nämligen huvudsakligen avsedd att tillämpas i fredstid samt under mera ordinära förhållanden i krigstid.

Erfarenheterna från de senaste världskrigen ha tydligt givit vid handen

att i krig kunna uppstå så extraordinära lägen, att den vanliga domstolsorganisationen icke är i stånd att fungera. Fråga uppstår då, huruvida man redan i fredstid skall i lagstiftningen beakta sådana situationer, i den mån de kunna förutses, och skapa förutsättningar för att rättsskipningen — om ock i förenklade former — kan fortgå även under dylika omständigheter eller om man skall låta anstå med antagande av särskilda lagregler på detta område, till dess behovet därav aktualiseras.

I en straffprocessuell lagstiftning, avsedd att tillämpas under dessa extraordinära förhållanden, torde bliva nödvändigt att på betydelsefulla punkter uppgiva de rättssäkerhetsgarantier, som eljest upprätthållas. För ett anstånd med den ifrågasatta beredskapslagstiftningen talar önskemålet att så länge som möjligt i vår rätt undvika regler, vilka icke helt tillgodose allmänt erkända rättssäkerhetskrav. Å andra sidan torde starka skäl kunna anföras för att man överväger en lagstiftning av denna natur under fredliga förhållanden och icke uppskjuter avgörandet till en för landet farofylld tid, då det icke torde kunna undgås, att lagstiftningsarbetet kommer att röna inverkan av stämningar, som föranletts av rådande krigsförhållanden. För övrigt kan händelseutvecklingen då komma att gå så snabbt, att något tillfälle att lagstifta över huvud icke gives. Även erfarenheterna från förhållandena under och efter det senaste världskriget — icke minst i våra nordiska grannländer — torde ganska tydligt ha ådagalagt fördelarna av att redan i fredstid stifta de lagar, som skola tillämpas under extraordinära förhållanden.

På nu anförda skäl anser sig utskottet i princip vilja förorda att lagregler i ämnet antagas nu. Utskottet övergår härefter till en detaljgranskning av de genom propositionen framlagda förslagen.

Förslaget till lag om ändring i militära rättegångslagen tager främst sikte på läget vid avdelning av krigsmakten, som på grund av krigshändelserna blivit avskuren från förbindelser med andra delar av krigsmakten eller med landets civila myndigheter.

I dylika situationer kan det bliva omöjligt att få en hos högre rätt fullföljd talan mot straffdom prövad i vederbörlig ordning. Under dessa omständigheter kan det komma att dröja avsevärd tid, innan överklagad dom vinner laga kraft. Med verkställigheten av ådömda straff kan då få anstå, måhända under ganska lång tid. Med hänsyn härtill har övervägts att medgiva omedelbar verkställighet av straffdomar i krigstid under vissa förhållanden. Departementschefen har dock — i enlighet med de sakkunniga — icke ansett särskilda regler i detta hänseende erforderliga i vidare mån än att hovrätt föreslås skola få, då riket är i krig, under vissa villkor förordna om omedelbar verkställighet beträffande dom å straffarbete, fängelse, förvaring och internering. Bestämmelser av sådant innehåll skola enligt förslaget intagas i 91 §. Mot dem har utskottet icke funnit anledning till erinran.

De svårigheter, som uppstå genom uppkommande dröjsmål med verkställighet av underrätts straffdomar under nyssnämnda omständigheter, anser departementschefen kunna bemästras genom användning av säkrings-

medlen häktning och förvarrarrest. För att göra fullt klart, att förvarrarrest kan fortbestå även efter det rätten meddelat dom i målet, vilket icke var möjligt enligt äldre regler för den militära straffprocessen, har departementschefen förordat ett förtydligande tillägg till 86 §. Förvarrarresten kommer härigenom att i ytterligare ett avseende uttryckligen jämföras med häktningsinstitutet.

Enligt propositionens förslag skulle emellertid rätten alltså vara förhindrad att själv besluta om förvarrarrest och dess befogenhet vara begränsad till att medgiva, att förvarrarrest, varom militär befattningshavare beslutat redan före målets anhängiggörande, får fortvara. Situationer torde emellertid kunna uppstå, där visserligen icke häktningsskäl äro för handen men förutsättningarna för tillgripande av förvarrarrest enligt 30 § föreligga. Här åsyftas särskilt det fall, att den tilltalade begått förseelse av svårare beskaffenhet och det för krigslydnadens upprätthållande finnes vara av synnerlig vikt att han ej lämnas på fri fot. Det synes då lämpligt att rätten äger självständig möjlighet att, oberoende av om den dömde redan är underkastad förvarrarrest eller ej, besluta sådan åtgärd i samband med fällande dom. Över huvud torde det icke stå i god samklang med vanliga processuella grundsatser att rätten icke äger disponera över de säkringsmedel, som få förekomma under processen.

Genom en sådan ändring skulle rätten få formell möjlighet att i samband med meddelande av fällande dom alltefter de för de olika åtgärderna angivna grunderna välja mellan förvarrarrest och häktning. En ändring av detta slag i 86 § kommer visserligen — vilket för övrigt gäller även Kungl. Maj:ts förslag beträffande denna paragraf — att avse såväl fredstid som krigstid, men bestämmelsen torde företrädesvis bliva av betydelse i de extraordinära lägen, som avses i propositionen.

På nu anförda skäl tillstyrker utskottet, att den till 86 § andra stycket lagda andra punkten utbrytes till ett tredje stycke, varvid de av utskottet ovan förordade ändringarna däri vidtagas.

Såsom redan nämnts kunna under ett modernt krig händelserna stundom utveckla sig på sådant sätt, att truppavdelningar av olika storlek bliva inneslutna och avskäras från förbindelse med sina vanliga domstolar. Även av andra anledningar kunna avdelningar komma att sakna tillgång till vederbörlig domstol. För rättsskipningens upprätthållande i dylika situationer föreslås i propositionen, att chefen för vederbörande avdelning skall få befogenhet att bl. a. själv inrätta krigsrätt.

Huvudstadgandena härom skola enligt propositionen intagas i en ny 107 §. Därjämte erfordras vissa uppmjukningar i behörighetskraven för krigsrättsnämndemän i 96 och 98 §§. Såsom förutsatts redan i förslaget till ny lydelse av 96 §, torde ofta bliva nödvändigt att utse de båda civila krigsrättsnämndemän, som skola tjänstgöra i krigsrätten, bland personal, som fullgör militärtjänstgöring. Därvid bör tillses att — oavsett militär tjänsteställning — de för uppgiften lämpligaste ifrågakomma. Där så kan ske böra personer med tidigare erfarenhet från rättslivet utses till nämndemän.

I övrigt har förslaget vad avser ifrågavarande paragrafer icke föranlett något utskottets uttalande.

Det genom propositionen nr 98 framlagda *förslaget till lag angående ändring i lagen om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig* innebär, att ståndrättsförfarandet skall återinföras i vår straffprocessuella lagstiftning. I motionen II: 330 har hemställts om avslag å propositionen i denna del.

Uppenbarligen måste ytterst starka skäl anföras till stöd för användningen av en så summarisk process som ståndrättsförfarandet, särskilt som det i de mål, som handläggas i sådan ordning, gäller frågan om en människas liv. Vid bedömande av lagförslaget måste man emellertid göra klart för sig, att inrättande av ståndrätt blott kan komma i fråga i vissa extraordinära situationer, då alla samhällsmedlemmar eller i vart fall stora grupper själva sväva i livsfara. Under sådana omständigheter kunna stundom mycket snabba ingripanden bli erforderliga, t. ex. när någon genom ett grovt brott äventyrar många andras liv. Det torde då vara en fördel att ha tillgång till ett snabbt för dylika situationer särskilt avpassat förfarande i stället för att överlämna åt vederbörande militäre befattningshavare att på egen hand utöva den samhällets nödvärnsrätt, enligt vilken eljest otillåtna handlingar under vissa omständigheter bli berättigade.

Den allmänpreventiva verkan, som stadganden om ståndrätt kunna ha, torde icke heller böra underskattas. I många fall kan under svåra förhållanden, då de största krav måste ställas på varje enskild medborgares lojalitet och offervilja, vetskapen om att ståndrätt kan inrättas tjäna till stöd för disciplinens upprätthållande. Vidare synes det synnerligen otillfredsställande, om i utsatta lägen den, som på ett avgörande sätt svikit sina plikter och därigenom måhända försatt ett stort antal kamrater i livsfara, skulle erhålla den förmånen att — om ock fångslad — föras ur stridslinjerna och åtminstone tillfälligt skyddas för de risker, för vilka hans kamrater äro utsatta.

Utskottet finner de skäl, som anförts till stöd för ståndrättsförfarandet, vara övertygande, och ser sig därför nödgat att med avstyrkande av motionen II: 330 tillstyrka en lagstiftning av det slag, som föreslagits i propositionen i denna del. Mot reglernas placering i dödsstrafflagen har utskottet icke någon erinran.

Utskottet kommer härefter att behandla några detaljer i lagförslaget.

I 4 § upptages, under vilka förutsättningar ståndrätt får inrättas och vem som äger besluta därom. I motionen II: 330 ha riktats invändningar mot paragrafen dels på den grund att förutsättningarna för ståndrätts inrättande äro alltför vagt angivna, dels emedan högste militäre chefen, som ensam äger tillsätta ståndrätt och förordna medlemmar däri, fått ett alltför dominerande inflytande på mål, som handläggas i denna ordning.

Det kan icke bestridas, att förutsättningarna för ståndrättsförfarandets tillgripande i lagtexten angivits ganska allmänt. Å andra sidan torde det, se-

dan departementschefen föreslagit vissa preciseringar, icke vara möjligt att, om lagstiftningen skall kunna fylla sin uppgift, noggrannare bestämma villkoren för denna extraordinära process. Utskottet är därför berett att förorda propositionen i denna del.

Stor vikt kommer att ligga på att den, som fått att avgöra, om ståndrätt skall införas eller ej, har förmåga att klart bedöma, om de för ett sådant förfarande föreskrivna villkoren verkligen föreligga. Ofta torde det verkliga avgörandet för den misstänktes del i själva verket träffas redan i och med beslutet att ståndrättsförfarande skall anlitas. Med hänsyn härtill måste garantier skapas för att den, som har beslutanderätten, noga överväger alla på ett mål inverkan omständigheter, innan han fattar beslut om att inrätta ståndrätt för dettas avdömande. För att om möjligt förhindra förhastade beslut vill utskottet förorda en bestämmelse av innebörd, att den militäre chefen, vilken alltid ytterst måste ha bestämmanderätten, skall, innan han fattar beslut om ståndrätt, ha samrätt i saken med några omdömesgilla människor.

Man torde icke kunna räkna med att i de situationer, då det blir fråga om inrättande av ståndrätt, lämpliga personer bland civilbefolkningen finnas tillgängliga för en överläggning. Då det gäller att utvälja dem, med vilka samråd skall ske, är man därför hänvisad till den vid vederbörande förband tjänstgörande militära personalen. Utskottet har i valet mellan olika sätt, på vilka de ifrågavarande personerna kunna utses, stannat för en mekaniskt verkande regel. Utskottet vill sålunda för sin del förorda, att chefen före sitt ståndpunktstagande skall ha samrätt med tre personer, representerande officerarna, underofficerarna och underbefälet vid förbandet. En viss garanti för att bland företrädarna för dessa grupper förefinnas livserfarenhet och ett mogna omdöme tror sig utskottet ha funnit, om uppgiften anförtros den till levnadsåren äldste inom varje grupp, som är närvarande på platsen. Det kan emellertid tänkas, att det just är den till levnadsåren äldste officeren, som på grund av sin befälsställning skall utses till ordförande i ståndrätten. Denna plats bör dock icke intagas av någon, som vid samrådet före förhandlingen tagit ställning till frågan om ståndrätt skall inrättas eller ej och som därigenom blivit i viss mån bunden. För den skull bör föreskrivas, att samråd icke får ske med den som är tilltänkt ordförande i ståndrätten.

Bestämmelser av denna innebörd föreslår utskottet skola införas i 4 §.

Stadganden om avläggande av ed eller försäkran finnas införda i 8 §. Avgörandet huruvida någon skall äga utbyta ed mot försäkran får anses ankomma på ståndrättens ordförande.

I motion II: 330 har riktats anmärkning mot att ordföranden ensam skall bestämma, huruvida förhandlingen vid ståndrätt skall vara offentlig. Denna viktiga fråga borde enligt motionären i stället avgöras av ståndrätten i dess helhet. För den ordinära militära processen gäller enligt 92 § militära rättegångslagen att under beredskapstillstånd och då riket är i krig förhandling kan hållas inom stängda dörrar i större utsträckning än eljest. I dylika fall ankommer det på rätten att besluta därom. I ståndrättsförfarandet fö-

religga emellertid särskilda omständigheter, som tala för den i propositionen valda lösningen. Ståndsdrätten torde vanligen icke ha tillfälle att sammanträda förrän i det ögonblick, då förhandlingen skall börja. Dess medlemmar kunna i allmänhet antagas icke på förhand vara insatta i målet. De kunna därför icke bedöma om i detta kan komma att förekomma något, som motiverar målets handläggning inom stängda dörrar. Praktiska skäl tala sålunda för att ordföranden får avgöra frågan om förhandlingens offentlighet. I detta sammanhang kan erinras om att det av skäl, som nyss anförts, vanligen torde bliva en tvingande nödvändighet att ståndsdrättens ordförande får fatta de preliminära beslut som kunna erfordras före förhandlingen.

Såsom framgår av vad departementschefen anført vid propositionens avlåtande till riksdagen, skall ståndsdrätten icke inlåta sig på prövning av frågan, om den tilltalade gripits på bar gärning. Även om ståndsdrätten på denna punkt skulle vara av annan mening än den chef, som tillsatt ståndsdrätten, äger den dock meddela dom, blott den finner till fullo bevisat, att den tilltalade förövat gärningen.

För den tilltalades dömande fordras, att vid båda omröstningarna ordföranden och minst åtta av ledamöterna besvarat de i 11 § angivna frågorna jakande. I motionen II: 330 har rests krav på enhällighet vid dessa omröstningar. Då emellertid antalet ledamöter i ståndsdrätten satts så högt som till elva, torde knappast vara rimligt att kräva enhällighet. Den i propositionen föreslagna kvalificerade majoriteten får anses innebära en lämplig avvägning.

Proposition nr 104.

De i propositionen nr 104 framlagda lagförslagen, åsyftande att återgiva vissa civila arbetschefer deras tidigare befogenhet att tillrättavisa under dem tjänstgörande vapenfria värnpliktiga, föranleda icke någon utskottets erinran.

Hemställan.

De i propositionerna nr 98 och 104 framlagda förslagen till ändrad lydelse av militära rättegångslagen har utskottet ansett sig böra sammanarbeta till ett lagförslag.

Med stöd av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen — med förklaring, att riksdagen funnit vissa ändringar böra vidtagas i de genom propositionerna nr 98 och 104 framlagda lagförslagen, samt med avslag å motionen II: 330 — måtte för sin del antaga följande förslag till

1) L a g

om ändring i militära rättegångslagen den 30 juni 1948 (nr 472).

Härigenom förordnas, dels att 66, 68, 69, 86, 91, 96 och 98 §§ militära rättegångslagen den 30 juni 1948 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, dels ock att i samma lag skall införas en ny paragraf, betecknad 107 §, av nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse:)

(Utskottets förslag:)

66 §.

Rätt att — — — — — sådan rätt.

Tillrättavisningsrätt mot — — — — — för örlogsdepå.

Såvitt angår — — — — — å hemvärdet.

Tillrättavisningsrätt mot krigsman som är uttagen till vapenfri tjänst tillkommer civilförsvars-, brand- och arbetschef i fråga om underställd personal.

68 §.

Vill någon begära omprövning av honom ålagd tillrättavisning skall han skriftligen eller muntligen göra framställning därom hos närmast högre befattningshavare som har bestraffningsrätt.

68 §.

Vill någon begära omprövning av honom ålagd tillrättavisning, skall han skriftligen eller muntligen göra framställning därom hos närmast högre befattningshavare som har bestraffningsrätt. *Till vapenfri tjänst uttagen krigsman, som icke står under militärt befäl, har att göra sådan framställning hos befälhavaren för det försvarsområde inom vilket han är förlagd.*

69 §.

Ålagd tillrättavisning — — — — — i verkställighet.

Om, innan tillrättavisning till fullo verkställts, åtal väckes eller disciplinstraff ålägges för samma förseelse, skall verkställigheten upphöra. Detsamma gäller, om den tillrättavise upphör att stå under militärt befäl.

Om, innan tillrättavisning till fullo verkställts, åtal väckes eller disciplinstraff ålägges för samma förseelse, skall verkställigheten upphöra. Detsamma gäller, om den tillrättavise upphör att stå under militärt befäl eller, vad beträffar krigsman

(Nuvarande lydelse:)

(Utskottets förslag:)

som uttagits till vapenfri tjänst och icke står under militärt befäl, om tjänstgöringen upphör.

86 §.

Om rättens — — — — — är stadgat.

Beslutar rätten att arresten skall bestå, skall det anses som om den arresterade vore häktad; dock skola bestämmelserna i 2 § första stycket lagen om särskild förundersökning i brottmål icke äga tillämpning.

Dömes i militärt mål den tilltalade till annan påföljd än disciplinstraff eller böter, må rätten enligt de i 30 § angivna grunderna förordna att han skall i förvarsarrest avbida att domen vinner laga kraft.

91 §.

Domstols dom — — — — — laga kraft.

Dömes någon, då riket är i krig, av hovrätt till straffarbete, fängelse, förvaring eller internering, må hovrätten, om det finnes vara av synnerlig vikt för krigslydnadens upprätthållande, förordna att domen skall verkställas utan hinder av att den ej vunnit laga kraft. Vad sålunda stadgats om hovrätts dom skall äga motsvarande tillämpning beträffande slutligt beslut av hovrätt.

96 §.

Krigsrätt består — — — — — regementsofficers grad.

Inrättas krigsrätt vid avskild avdelning och finnes ej på orten lämplig person som kan tjänstgöra såsom civil nämndeman, må i stället till nämndeman förordnas någon som fullgör militärtjänstgöring, dock ej den som annorledes än i reserven är fast anställd vid krigsmakten. Kan vid sådan krigsrätt befattningen som militär nämndeman ej besättas med

(Nuvarande lydelse:)

(Utskottets förslag:)

officer av lägst regementsofficers grad, må i stället till befattningen utses officer av kapstens grad.

Krigsrätt är — — — — — lagfaren domare.

98 §.

Krigsdomare förordnas av Konungen.

Där så — — — — — för krigsdomare.

Krigsrättsnämndemännen utses av Konungen eller den myndighet Konungen bestämmer. Krigsrättsnämndeman må endast den vara som är valbar till nämndeman vid allmän domstol. Är officer eller underofficer svarande i militärt mål, må ej såsom militär krigsrättsnämndeman tjänstgöra någon som tillhör samma regemente eller samma därmed likställda förband.

Krigsrättsnämndemännen utses av Konungen eller den myndighet Konungen bestämmer. Krigsrättsnämndeman må endast den vara som är valbar till nämndeman vid allmän domstol. Är officer eller underofficer svarande i militärt mål, må ej såsom militär krigsrättsnämndeman tjänstgöra någon som tillhör samma regemente eller samma därmed likställda förband, såvida ej fråga är om krigsrätt vid avskild avdelning, där ingen annan finnes som kan fullgöra uppdraget.

Är nämndeman — — — — — hans ställe.

107 §.

Varder, då riket är i krig, avdelning av krigsmakten försatt i sådan belägenhet att beslut av Konungen eller behörig myndighet ej kan inhämtas rörande fråga som avses i 95, 98 eller 102 §, må, om så erfordras för rättsvårdens upprätthållande, chefen för avdelningen meddela förordnande med giltighet till dess dylikt beslut kommit honom tillhanda.

Förordnandet skall så snart ske kan underställas Konungen eller myndigheten i fråga.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

2) L a g

angående ändring i lagen den 30 juni 1948 (nr 450) om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig.

Härigenom förordnas, *dels* att 2—5 §§ lagen den 30 juni 1948 om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels ock* att i lagen skola införas tio nya paragrafer, betecknade 6—15 §§, av nedan angivna lydelse.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

2 §.

Dömes någon av allmän underrätt eller krigsrätt till dödsstraff, skall målet, i vad det rör honom, underställas hovrättens prövning; och skall därvid underrätten giva tillkänna vad part har att iakttaga, där han vill yttra sig i hovrätten.

När dom — — — — — annan anledning.

Vid huvudförhandling — — — — — sig personligen.

3 §.

Av hovrätt eller högsta domstolen ådömt eller fastställt dödsstraff må icke verkställas utan att Konungen meddelat tillstånd därtill. Meddelas icke sådant tillstånd, skall den dömde i stället undergå straffarbete på livstid.

4 §.

4 §.

Förövas brott, som kan förskylla dödsstraff, i samband med visst krigsföretag och under så allvarliga förhållanden att behandling av målet i vanlig ordning ej kan avvaktas utan synnerlig fara för krigslydnadens eller motståndsviljans upprätthållande eller eljest för krigsföretags framgång, militäravdelnings säkerhet eller rikets väl må, om den brottslige träffats på bar gärning, högste militäre chefen på stället, därest han har lägst regementsofficers grad, tillsätta ståndrätt att pröva och avgöra saken.

Förövas brott, som kan förskylla dödsstraff, i samband med visst krigsföretag och under så allvarliga förhållanden att behandling av målet i vanlig ordning ej kan avvaktas utan synnerlig fara för krigslydnadens eller motståndsviljans upprätthållande eller eljest för krigsföretags framgång, militäravdelnings säkerhet eller rikets väl, må, om den brottslige träffats på bar gärning, högste militäre chefen på stället, därest han har lägst regementsofficers grad, tillsätta ståndrätt att pröva och avgöra saken. *Innan han beslutar därom, skall han samråda med den till levnadsåren äldste på platsen närvarande office-*

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

ren eller, om denne skall utses till ordförande i ståndrätten, med den därefter äldste tillgänglige officeren. Dessutom skall samråd äga rum med den äldste underofficeren och den äldste bland underbefälet.

5 §.

Ståndrätt består av ordförande och tio ledamöter.

Till medlem av ståndrätt må ej förordnas annan än myndig svensk medborgare, mot vilken ej förekommer jäv som gäller mot domare. Den som ej fyllt tjugufem år må utses till medlem av ståndrätt allenast om särskilda skäl föranleda därtill.

6 §.

Till ordförande i ståndrätt utses krigsdomare eller auditör, domare vid allmän domstol eller annan lämplig person inom eller utom krigsmakten som utövat domarämbete. Kan sådan ordförande icke erhållas, må i stället förordnas annan befattningshavare vid krigsmakten av lägst kaptens grad eller tjänsteklass. Därvid bör, om ej särskilda skäl föranleda till annat, för uppdraget anlitas den som är närmast att föra befäl i högste chefs ställe.

Av ledamöterna skall hälften vara civila och hälften militära, dock må i den mån till uppdraget lämpliga civila personer ej äro att tillgå i stället utses militära ledamöter. Är ordföranden ej lagfaren, bör om möjligt bland ledamöterna ingå minst en lagfaren person. Såsom civila ledamöter skola i första hand anlitas civila krigsrättsnämndemän och nämndemän vid allmän underrätt. De militära ledamöterna skola med så lika fördelning som möjligt utgöras av fast anställda och värnpliktiga samt av befäl och meniga. En av de militära ledamöterna skall, om så är möjligt, vara militär krigsrättsnämndeman.

7 §.

Den som tillsätter ståndrätt förordnar tillika åklagare vid ståndrätten samt försvarare för den misstänkte.

Till åklagare utses krigsfiskal eller annan åklagare eller, om sådan ej finnes, annan lämplig person.

Till försvarare förordnas advokat eller, om advokat icke finnes, annan lämplig person. Har den misstänkte till försvarare föreslagit viss person skall, om det är möjligt, denne förordnas, vare sig han är advokat eller icke.

8 §.

Ståndrätt skall sammanträda så snart ske kan.

Innan rättegången påbörjas skola ordföranden och ledamöterna avlägga denna ed: »Jag N. N. lovar och försäkrar inför Gud den allmäktige och vid

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

hans heliga ord att jag efter mitt bästa förstånd och samvete skall fullgöra mitt uppdrag såsom medlem av denna ståndrätt och noga betänka mitt ansvar vid omröstningen. Detta vill och skall jag som en ärlig och uppriktig domare troget hålla.»

Den som på grund av sin åskådning i religiöst hänseende hyser betänklighet mot att avlägga ed må i stället avgiva försäkran på heder och samvete av samma innehåll i övrigt som sägs i andra stycket.

9 §.

Förhandling inför ståndrätt skall föras till slut utan onödigt uppskov.

Förhandlingen skall vara offentlig, såvida ej ordföranden finner att offentligheten kan antagas vara till skada för krigsföretag eller menlig för rikets eller krigsmaktens säkerhet.

Överläggning och omröstning skola försiggå enskilt.

10 §.

Den tilltalade skall lämnas tillfälle att före förhandlingens början överlägga med försvararen.

Vid förhandlingen skall den tilltalade höras personligen. I övrigt skall särskilt iakttagas att den tilltalade och hans försvarare erhålla möjlighet att anföra vad de anse nödigt för tillvaratagande av hans rätt. Ej må i syfte att framkalla bekännelse användas medvetet oriktiga uppgifter, hot, tvång, uttrötning eller andra otillbörliga åtgärder.

Om vittnesed gälle vad i allmänhet är stadgat.

11 §.

Ståndrätt må meddela dom allenast om den finner uppenbart

1. att den tilltalade förövat gärningen och förskyller dödsstraff därför, samt

2. att uppskov med dödsstraffets verkställande skulle medföra synnerlig fara för krigslydnadens eller motståndsviljans upprätthållande eller eljest för krigsföretags framgång, militäravdelnings säkerhet eller rikets väl.

I vardera frågan skall verkställas särskild omröstning, och erfordras för den tilltalades dömande att ordföranden och minst åtta av ledamöterna äro ense samt besvarat båda frågorna jakande.

I domen skola antecknas namnen å ståndrättens ordförande och ledamöter samt angivas den gärning som den tilltalade förövat och de lagrum varå domen grundas ävensom hur omröstningen utfallit i vardera frågan med angivande av förekommande avvikande mening.

Sedan ordföranden och de ledamöter som jämte honom förenat sig om domen underskrivit denna, skall rättens avgörande offentligen avkunnas i den dömdes närvaro. Därefter skall domen, försedd med anteckning om

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

dagen och klockslaget för dess avkunnande, genast överlämnas till högste militäre chefen på stället.

Utfaller omröstningen så, att dom icke kan meddelas, skall ordföranden förklara ståndrätten upplöst och omedelbart skriftligen underrätta nämnde chef om förhållandet.

12 §.

Ståndsdom må, sedan den blivit överlämnad till högste militäre chefen på stället, av honom genast befordras till verkställighet.

Finner han sig på grund av föreliggande förhållanden ej böra låta verkställa domen och har till följd därav eller av annan orsak verkställighet icke följt inom tjugufyra timmar från avkunnandet, skall domen vara förfallen.

13 §.

Har rättegång vid ståndrätt avslutats utan dom eller har ståndrättsdom på grund av underlåten verkställighet förfallit, utgör ståndrättens prövning ej hinder för väckande av nytt åtal vid domstol som enligt vanliga regler är behörig.

14 §.

Dömes någon, som är underkastad ämbetsansvar, till dödsstraff, skall han därigenom anses avsatt. I övrigt förfaller straff som någon, vilken blivit dömd till dödsstraff, tillika förskyllt.

15 §.

Om sättet för verkställande av dödsstraff, så ock om ersättning till medlem av ståndrätt samt till åklagare, försvarare och vittnen vid sådan rätt, meddelas närmare bestämmelser av Konungen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

3) L a g

angående ändrad lydelse av 14 § lagen den 30 juni 1948 (nr 449) om disciplinstraff för krigsmän.

Härigenom förordnas, att 14 § lagen den 30 juni 1948 om disciplinstraff för krigsmän skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse:)

(Utskottets förslag:)

14 §.

För mindre — — — — — fartyget (landgångsförbud).

Begår till vapenfri tjänst uttagen krigsman som icke står under militärt befäl förseelse som avses i 26 kap. 11, 14 eller 18 § strafflagen och är förseelsen att anse som ringa, må den felande i stället för straff åläggas tillrättavisning i form av varning, extratjänst eller utgångsförbud enligt vad i första stycket sägs.

Ej må — — — — — eller tjänstbarhet.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Stockholm den 5 maj 1949.

På första lagutskottets vägnar:

OLOV RYLANDER.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Ahlkvist, Krügel, Olofsson, Lindblom, John Wiktor Jonsson, Löthner, Ivar Nilzon och Georg Pettersson;

från andra kammaren: herrar Rylander, Hedlund i Östersund, Olsson i Mellerud, Johnsson i Stockholm, Landgren, Pettersson i Ersbacken, fru Johansson i Skövde och herr Östlund.

Reservationer:

1) av herr *Lindblom*, som anförde:

Då vid fjolårets riksdag det militära rättegångsväsendet reviderades, medtogs icke i den nya lagstiftningen någon motsvarighet till den äldre rättens regler om ståndrättsförfarandet. Krigsdomstolsutredningen hade i sitt betänkande (SOU 1946: 91) uteslutit dessa bestämmelser med den motiveeringen, att en anordning med dylika domstolar icke väl överensstämde med de krav, som uppställdes på nutida rättsskipning. En extra ordinär krigsdomstol motsvarande ståndrätt kunde icke bättre än de då föreslagna krigsrätterna tillgodose det särskilda behov av snabbhet i rättsskipningen som kunde föreligga i de situationer, då enligt den tidigare ordningen ståndrätt fick inrättas. Icke heller från annan synpunkt ansågos hänsynen till krigslydnaden eller säkerheten inom krigsmakten eller vederbörande avdelning därav kräva ett bibehållande av ståndrättsförfarandet.

Då de sakkunniga framlade det förslag, som ligger till grund för förevarande proposition nr 98, ifrågasattes från Sveriges advokatsamfund, huruvida verkligen ståndrätter alltjämt borde få förekomma. Samfundet anförde tungt vägande skäl mot en dylik anordning.

För egen del vill jag framhålla, att extraordinära domstolar i och för sig äro av ondo. De föreslagna reglerna om ståndrätts sammansättning och om förfarandet i övrigt tillgodose icke den tilltalades elementära behov av rättskydd. En rättegång, som gäller en människas liv, kan enligt förslaget komma att handläggas av en domstol med en kapten som ordförande och tio militära ledamöter, samtliga elva utsedda av en major. Svårigheterna att utan dröjsmål anlita de vanliga rättsinstanserna och att i avvaktan på tillfälle därtill omhändertaga den misstänkte på ett betryggande sätt kunna icke utgöra tillräcklig anledning att tillgripa ett summariskt förfarande, då fråga är om en så allvarlig påföljd som att beröva en människa livet. Den hos svenska folket djupt rotade respekten för lagbunden ordning är så stor, att man kan vara övertygad om att, därest ståndrätter icke finnas, också mycket allvarliga brott i utsatta lägen bliva överlämnade till domstolsbehandling. Möjligheten att anlita ståndrättsförfarandet torde å andra sidan knappast utesluta, att övergrepp komma att begås under inflytande av krigspsykosen. Blotta förekomsten av en lagstiftning om ståndrätt utgör ett farlig prejudicerande exempel, som i ett upprört läge kan leda till att även andra extraordinära domstolar inrättas — kanske av tillfälliga makthavare.

På nu anförda skäl får jag hemställa,

att riksdagen icke måtte bifalla det genom propositionen nr 98 framlagda förslaget till lag angående ändring i lagen den 30 juni 1948 om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig.

2) av herr *Olsson* i Mellerud, som anfört:

Den största försiktighet måste iakttagas, då det gäller ett domstolsförfarande av så allvarlig natur, att en människa däri kan dömas till döden.

Enligt min mening bör icke ståndrättsförfarandet leda till dom i andra situationer än då icke ringaste tvivel råder om domens viktighet. Det synes mig därför uppenbart, att ståndrätt icke skall få meddela dom — vilken ju endast kan gå ut på dödsstraff — med mindre samtliga medlemmar av ståndrätten enhälligt besvara de båda frågorna, om den tilltalade förövat gärningen och att han förskyller dödsstraff därför och om att uppskov med dödsstraffets verkställande skulle medföra synnerlig fara för krigslydnadens eller motståndsviljans upprätthållande eller eljest för krigsföretags framgång, militäravdelnings säkerhet eller rikets väl, jakande. Råder tvekan hos någon av ståndrättens medlemmar, bör denna icke kunna meddela dödsdomen.

På grund härav får jag hemställa, att 11 § förslaget till lag angående ändring i lagen om dödsstraff i vissa fall då riket är i krig måtte erhålla följande lydelse:

11 §.

Ståndrätt må meddela dom allenast om den finner uppenbart

1. att den tilltalade förövat gärningen och förskyller dödsstraff därför, samt

2. att uppskov med dödsstraffets verkställande skulle medföra synnerlig fara för krigslydnadens eller motståndsviljans upprätthållande eller eljest för krigsföretags framgång, militäravdelnings säkerhet eller rikets väl.

I vardera frågan skall verkställas särskild omröstning, och erfordras för den tilltalades dömande att *samtliga ledamöter av ståndrätten* besvarat båda frågorna jakande.

I domen skola antecknas namnen å ståndrättens ordförande och ledamöter samt angivas den gärning som den tilltalade förövat och de lagrum varå domen grundas ävensom hur omröstningen utfallit i vardera frågan med angivande av förekommande avvikande mening.

Sedan ordföranden och de ledamöter som jämte honom förenat sig om domen underskrivit denna, skall rättens avgörande offentligen avkunnas i den dömdes närvaro. Därefter skall domen, försedd med anteckning om dagen och klockslaget för dess avkunnande, genast överlämnas till högste militäre chefen på stället.

Utfaller omröstningen så, att dom icke kan meddelas, skall ordföranden förklara ståndrätten upplöst och omedelbart skriftligen underrätta nämnde chef om förhållandet.